

KAAI
THEATER

In English

OUR DAILY DEATH

BARBARA RAES, VALENTINE KEMPYNCK

& JORGE LEÓN Opening Night

ROBERT STEIJN Walk into Nothingness

TOPAZ IN/FINITY

THOMAS QUARTIER Performing Death

CLAIRE CROIZÉ & ETIENNE GUILLOTEAU/ECCE Mer-

Presented by Kaaitheater, TOPAZ / IN/FINITY & Barbara Raes

25>27/10/2017 – Kaaitheater & Kaaistudio's
talks/performances/rituals/book presentation

'TODAY IS A WONDERFUL DAY TO DIE'

Barbara Raes in gesprek met Katleen Van Langendonck & Eva Decaesstecker (Kaaithheater, 2017)

Barbara Raes werkte als programmator en artistiek leider van Kunstencentra BUDA en Vooruit, tot ze in 2014 haar leven over een andere boeg gooide. Vandaag werkt ze als onderzoeker aan het KASK en heeft ze *Beyond The Spoken* opgericht, een werkplaats voor niet-erkend verlies. Ze creëert er afscheidsrituelen en helpt mensen de tijd te nemen om kantelmomenten te verwerken. Haar oude liefde voor kunst is echter nooit ver weg en heeft ook binnen haar praktijk een plaats gekregen. Dit najaar maakt ze niet alleen deel uit van de Europalia-expo *Ancestors and Rituals* in BOZAR, ze is ook te gast in de Kaaistudio's tijdens het focusprogramma *Our Daily Death* in het kader van het seizoensthema RE:RITE.

Je hebt een opleiding gevolgd in het begeleiden van begrafenisrituelen. Hoe kwam je op dit niet zo alledaags idee en wat houdt zo'n opleiding allemaal in?

Ik ben in contact gekomen met afscheidsrituelen in het jaar dat ik zelf afscheid moest nemen van mijn oude, professionele leven. In dat kantelmoment heb ik de leegte, de stilte en het 'niets doen' opgezocht en één opleiding gevolgd (bewust buiten mijn oude werkveld). In Totnes volgde ik de opleiding in het begeleiden van afscheidsrituelen voor de dood. Door de bijzondere regelgeving rond begravenissen in het Verenigd Koninkrijk, kan het gebeuren dat die niet op een kerkhof of in een crematorium plaatsvindt. Als ritueelbegeleider moet je dus op verschillende soorten situaties voorbereid zijn, wat meespeelde in mijn keuze voor een Engelse opleiding.

De opleiding begon met *facing your own death*: kijken naar een lichaam dat gecremeerd wordt. Wat gebeurt er als iemand aan de vlammen wordt gegeven? Hoelang duurt dit? Hoe transformeert het lichaam tot as? Mensen die geconfronteerd worden met een overlijden, hebben veel vragen. Als begeleider moet je hun vertrouwen winnen door aan te geven dat jij weet wat er gaat gebeuren. Zodat je hen kan zeggen dat het echt oké is. Centraal in deze omgang met de dood staat voorbereiding. Hoe meer je voorbereid bent, hoe meer je weet en hoe beter je er mee om kan gaan. Daarom is deel van de opleiding een lange kijkstage, waarin je begrafenissen van onbekenden bijwoont en analyseert. Zo kwam mijn oude leven van kijken naar voorstellingen terug: hoe is de ceremonie opgebouwd? Zit de dramaturgische lijn goed? Welke details vallen op?

De opleiding raakt veel meer aan dan de dood: het gaat ook over zingeving, over waarden en normen waartoe je je verhoudt. Door bezig te zijn met de dood, merkte ik dat ik alleen maar meer leerde over het leven en hoe dat leven te leven. Als ritueelbegeleider mag je je eigen waarden en normen niet opdringen aan iemand in verdriet. Dit is niet gemakkelijk. We hebben heel snel de neiging onze eigen waarden naar voor te schuiven en te zeggen 'bekijk het eens vanuit een andere hoek'. Ieder verdriet en iedere manier van rouwen is anders. En elke vorm is evenwaardig. Door voor jezelf te bepalen wat je eigen waarden en normen zijn, kan je ook plaats maken voor de ander.

Met *Beyond The Spoken* houd je je niet bezig met echte begrafenissen, maar richt je je op een ander soort verlies.

Toen ik mijn examen als begeleider ging afleggen, wist ik niet wat ik hier precies mee wilde doen. Tot ik de volgende examenvraag voorgeschiedt kreeg: een van de twee mannen van een homoseksueel koppel is palliatief. Het koppel zou graag trouwen, maar homohuwelijken zijn op dat moment nog niet legaal in het Verenigd Koninkrijk. De zieke man sterft en een jaar later wordt het homohuwelijk gelegaliseerd. Maak een afscheidsritueel dat een herdenking is van de gestorvene, waarin je hem huwt met de overlevende, in aanwezigheid van zijn nieuwe man. Toen besepte ik wat

ik met deze opleiding wilde doen. Ik wilde een antwoord bieden op dit soort complexe constellaties in onze samenleving, die veel meer voorkomen dan je zou vermoeden. We hebben nood aan nieuwe instrumenten om door zulke moeilijke situaties te geraken.

De afscheidsrituelen die ik maak, zijn dus voor de kleine begrafenis in het leven: het niet-erkende verlies en verdriet, waarbij we ook moeten rouwen. Bijvoorbeeld nooit biologische moeder kunnen worden, een operatie, een scheiding, het verliezen van een job of terug gaan werken na moederschapsrust. Ik maak die rituelen in co-creatie met kunstenaars. Ik voel dat veel kunstenaars een bepaalde gevoeligheid hebben voor onze diepmenselijke verlangens naar troost en begrip, en gemakkelijker met een meer spirituele context kunnen connecteren. Kunst kan ons buiten het rationele denkkader brengen en ons verbinden met iets wat we wel voelen maar niet helemaal kunnen benoemen. Dat vind ik dan ook zo interessant aan het RE:RITE-programma in het Kaaitheater. Het sociaal instituut van het ritueel en dat van het theater waren vroeger twee aparte dingen. Het is een interessante denkoefening om te proberen beide mentale schuifjes te verbinden.

Hoe zitten zulke afscheidsrituelen in elkaar?

Elk afscheidsritueel is een overgangsritueel: je neemt afscheid van het één om in het ander te transformeren. Ze bevatten drie fases die universeel terug te vinden zijn bij alle overgangsrituelen en die nodig zijn voor een geslaagd overgangsritueel. Ook alle rituelen die ik met *Beyond The Spoken* maak, volgen dit stramien. Het eerste deel is de **separatie**, waarin je de persoon voor wie het ritueel gedaan wordt een ander statuut geeft: hij of zij is even iemand anders dan de rest. In de tweede fase, de liminale fase, vindt de **transitie** zelf plaats. Je bent nog niet in de laatste fase, maar je bent ook niet meer wie je daarvoor was. Tijdens deze transformatie krijg je steun van de gemeenschap. De derde fase is de **re-integratie** in de groep. Je hebt een nieuw sociaal statuut gekregen en wordt terug deel van de gemeenschap. In fase één was je bijvoorbeeld nog de vrouw die haar man verloor, in fase drie ben je een weduwe.

Als begeleider bij afscheidsrituelen moet je ervoor zorgen dat alle fases van het ritueel doorlopen worden en dat de energie juist blijft zitten. Van positief – *creating the myth* – door met de rouwenden een levendig beeld van de persoon in kwestie te creëren, helemaal naar beneden – *re-killing the dead* – door hen te laten zien dat de overledene echt dood is. Met als diepste punt het moment waarop je de overledene aan de vlammen of aan de aarde geeft, om terug positief te eindigen. Dat laatste is de moeilijkste fase voor de begeleider, waarin vooral troost en hoop hun plaats krijgen. Wanneer je de energie hoger krijgt dan bij het beginpunt, krijgt het ritueel een helend effect. Je moet wel die hele S-curve doorlopen om tot die laatste heling te komen.

In België zijn veel mensen nog religieus opgevoed, maar willen geen christelijke uitvaart meer. Daarvoor moeten we andere rituelen bedenken. Klopt het vermoeden dat we hier niet helemaal in slagen?

Er zijn veel redenen waarom het bedenken van alternatieven niet altijd even bevredigend kan zijn. Ik merk dat er soms een te grote hang naar positiviteit is: 'het leven moet een feest zijn' en dus gaat de begrafenis vooral over het leven vieren. Volgens mij is het vrolijke alleen echter niet genoeg om afscheid te nemen. Hiermee onderschatten we de betekenisgeving van rituelen. Het niet meer durven of willen benoemen van een verlies, klopt niet. Je moet door die transitie gaan.

Sinds enkele decennia hebben we afstand genomen van het christelijke denkkader en zo onze Westerse samenleving geïndividualiseerd en gederitualiseerd. We bouwen onze zingeving zelf op met onze persoonlijke ervaringen en kennis. In plaats van een gedeeld kader, gebeurt ook dit nu

geïndividualiseerd. Maar ook zonder die geloofsstructuren, we blijven natuurlijk wel mensen die naar troost, begrip en vergeving verlangen. We kennen allemaal schuldgevoel of spijt, maar krijgen het antwoord hierop niet meer voorgeschoteld. Onze zoektocht naar dat nieuwe zingevend kader ontstaat vandaag onder de grote paraplu van crisissen, tijden van angst en onzekerheid. Het is logisch dat mensen vandaag terug zoveel nood hebben aan de geborgenheid van een kader zoals religie die vroeger voorzag. Mensen die bij mij komen, zijn vaak ook heel ver verwijderd van zichzelf. Ze moeten elke dag hun best doen om iemand anders te zijn dan wie ze zelf zijn. Ze zijn versplinterd op emotioneel, spiritueel, psychologisch en relationeel vlak. Elke dag lijmen ze zich aan elkaar om door te gaan.

Is die individualisering het gevaar van onze huidige samenleving?

Dat is een beetje de paradox van mijn praktijk. Ik vertrek vanuit een individu met een specifieke vraag vanuit een specifieke context voor een specifiek verlies. Ik maak iets uniek voor die persoon. Mijn motivatie komt echter voort uit het omgekeerde van individualisering: het huidige gebrek aan gemeenschapsvorming en een te grote privatisering van het verdriet. Om iemand door een proces te laten gaan, is het collectieve heel belangrijk. Ik vraag de persoon al vroeg in het proces om zelf mensen uit te nodigen op zijn of haar ritueel. Dat is meestal schrikken, want de meesten denken dat het volstaat om het ritueel met mij te doen. Mensen willen niemand betrekken bij hun verdriet, ze slaan zich er liever zelf doorheen. Het idee dat ze anderen moeten vragen om speciaal voor hen een hele dag vrij te maken, is niet evident. Het ritme van een ritueel past niet bij het ritme van deze tijd. Rituelen komen dan ook uit een tijd waarin alles veel trager ging.

Op welke manier voeg je kunst toe in jouw rituelen?

Kunstenaars zijn verbeelders van transformatie. In het tweede gesprek met de persoon vraag ik om objecten mee te brengen die gerelateerd zijn aan hetgeen waarvan ze afscheid willen nemen. Beeldende kunstenaars helpen mij bijvoorbeeld om te zoeken hoe een object kan transformeren en een andere rol kan krijgen. Door niet alleen de persoon maar ook een gerelateerd object te laten transformeren, wordt het proces lichter en vatbaarder. Zo heb ik eens een ritueel gemaakt voor een vrouw die een dubbele borstampuatie moest ondergaan. Hiervoor liet ik Naomi Kerkhove, een kunstenares die wonderlijke objecten kan toveren uit haar naaimachine, een tekst op wit linnen naaien. Aan het einde van het ritueel werd de geborduurde stof als een soort 'miss-België'-lint over de schouder van de vrouw gedrapeerd. Na haar operatie had de vrouw dat lint opgerold en als een windel op haar ziekenhuiskastje gelegd. Op dat moment symboliseerde het haar gewonde periode. Toen ik later bij haar thuis was voor het nazorggesprek, hing het doek als een kunstwerk aan de muur. Net als zijzelf, was de betekenis van het lint getransformeerd.

De rituelen zijn in die zin kunstzinnig, maar geen kunst op zich. Ze zijn theateraardig, maar het is geen theater. Authenticiteit is heel belangrijk: je moet tijdens het ritueel dicht bij jezelf blijven. Zo hebben de rituelen ook therapeutisch effect, maar vormen ze geen therapie op zich. Heel veel disciplines komen samen binnen rituelen. Binnen mijn onderzoeksproject OPEN EINDE aan het KASK ga ik bijvoorbeeld met heel diverse sectoren aan de slag om de rol van ruimte en architectuur te onderzoeken tijdens rituelen.

Vanwaar komt onze drang en eeuwige zoektocht om betekenisvol te zijn?

'*Today is a wonderful day to die.*' Het zijn de woorden van Ullrich Gscheidl, een alternatieve begrafenisondernemer uit Berlijn. Er zijn maar twee dagen in het leven waarop je niets kan doen: morgen en gisteren. En daarom is er enkel maar vandaag. Mijn werk met *Beyond The Spoken* is voor mij een ode aan het leven en aan wat we daarin mogen betekenen. Het leven *léven* dus.

'TODAY IS A WONDERFUL DAY TO DIE'

Barbara Raes in conversation with Katleen Van Langendonck & Eva Decaesstecker (Kaaithheater, 2017)

Barbara Raes was the programme director and artistic director at the BUDA and Vooruit Arts Centres until she went in a completely different direction in 2014. She currently conducts research at the KASK and she has founded *Beyond The Spoken*, a workspace for unrecognized loss. She creates farewell rituals and helps people to make time to process transitional moments in their lives. Her old love for art is never far away, however, and it has also been given a place within her practice.

You took a course in leading funeral rituals. Where did you get this strange idea and what is the content of such a course?

I discovered farewell rituals in the same year that I was saying goodbye to my old professional life. In that transitional period, I consciously sought out emptiness, silence, and 'doing nothing', and I intentionally took a course that was outside my own field. At Totnes, I signed up for course on leading farewell rituals in cases of bereavement. Due to the unusual funeral legislation in the United Kingdom, funerals don't necessarily have to take place in a graveyard or a crematorium. Consequently, as a ritual counsellor, you have to be prepared for all different kinds of situations, which influenced my decision to take the course in England.

The course started with *facing your own death*: watching a body that is being cremated. What happens when somebody is given over to the flames? How long does it take? How does the body transform into ash? People who are confronted with death have numerous questions. To accompany them, you have to win their trust by showing them that you know what is going to happen, so that you can tell them that everything will be alright. Preparation is central to dealing with death. The more prepared you are, the more you know, and the better you can deal with it. That is why part of the course is a long period of simply looking: attending and analysing the funerals of strangers. This brought me back to my old life of watching artistic productions: how is the ceremony structured? Is the dramaturgical development effective and appropriate? Which details strike you?

The course was about much more than death. We also learned about the meaning, values, and norms to which you relate. By focusing on death, I realized that I just kept learning more about life and how to live life. When you lead rituals, you have to ensure that you do not impose your own values and norms on the bereaved. That is very difficult. We have a very strong tendency to foreground our own values and to say 'look at it from a different perspective'. Everyone's grief and everyone's way of mourning is different, but they are all of equal value. By identifying your own values and norms, you can create a space for the other.

***Beyond The Spoken* is not really about funerals, but is focused on a different kind of loss.**

When I went to take my exam as a counsellor, I wasn't sure about what exactly I wanted to do. But then I was asked the following exam question: one of the two men in a homosexual couple is in palliative care. The couple would like to marry, but gay marriage has not yet been legalized in the United Kingdom. The ill man dies and gay marriage becomes legal a year later. Make a farewell ritual that commemorates the dead man in which you marry him to his former partner, in the presence of the partner's new husband. That is when I realized what I wanted to do with this new training: I wanted to articulate an answer to these sorts of complex situations in our society, which

occur far more often than you might think. We need new instruments to process these difficult situations.

The farewell rituals I make are for the little funerals in life: moments of loss and grief that go unrecognized but through which we must also grieve. Examples might include never becoming a biological mother, undergoing an operation, divorce, losing your job, or returning to work after parental leave. I make these rituals as co-creations with artists. I feel that many artists have a certain sensitivity for our profoundly human need for consolation and empathy, and are more adept at connecting to a more spiritual context. Art can free us from rational frameworks and connect us to the things that we feel but which we cannot adequately articulate. That is one of the things that I find so interesting about the RE:RITE programme at the Kaaithheater. The social institution of the ritual and that of the theatre used to be two separate things. It is an interesting exercise to combine these separate mental spheres with one another.

How are such farewell rituals structured?

Every farewell ritual is a transitional ritual: you say goodbye in one way so that you can transform into a new reality. These rituals consist of three stages that are part of all transitional rituals and which are necessary for a successful transitional ritual. All of the rituals that I make in *Beyond The Spoken* follow this pattern. The first part is **separation**, in which you accord a new status to the person for whom the ritual is being done: he or she temporarily becomes different from the rest. In the second stage, the liminal phase, the **transition** itself occurs. You are not yet in the last stage, but you are no longer who you were before. The community supports you through this transformation. The third stage is **re-integration** in the group. You receive a new social status and become part of the community anew. For example, in stage one you were a woman who has lost her husband, but by stage three you are a widow.

As the leader of farewell rituals, you must ensure that you cover all the stages of the ritual and that you maintain the right sort of energy throughout. From positive – *creating the myth* – through to creating a lively image of the person in question for the mourners, all the way down to *re-killing the dead*, showing that the dead person is really dead. The deepest point is when you commit the dead person's body to the flames or to the earth, and then end positively again. The last part is the most difficult for counsellors because it focuses especially on consolation and hope. If the energy is higher than at the beginning, the ritual has a healing effect. But you have to go through the entire S-curve in order to end on a healing note.

Many people in Belgium received a religious upbringing, but no longer want a Christian funeral. Consequently, new rituals need to be devised. Is the impression that this is often not very successful correct?

There are many reasons why the creation of alternatives is not always equally satisfying. I have noticed that there is occasionally an excessively strong desire for positivity: 'life should be a party' and thus a funeral should primarily be about celebrating life. But I think that joy is not the only important element in saying goodbye. This underestimates the meaning of rituals and their effects. It is wrong that we no longer want or dare to name and process loss. You have to go through this transition.

Over the past few decades, we have distanced ourselves from Christian frameworks and thus individualized and deritualized Western society. We create our own meaning through our personal experiences and knowledge. The frameworks we used to share have also become individualized.

But even without these religious and faith-based structures, we remain people who seek consolation, understanding and forgiveness. We all experience guilt and remorse, but are no longer provided with ready answers to these feelings. Our search for a new and meaningful framework now emerges under the great umbrella of crises and periods of fear and uncertainty. It is not surprising that people nowadays experience a great need for the security of the kind of framework that religion used to provide. People who come to me are often far removed from themselves. Every day, they try very hard to be somebody other than who they really are. They are fragmented in emotional, spiritual, psychological and relational ways. And every day, they have to glue themselves back together to go on.

Is this individualization the danger of our current society?

That is the paradox of my practice. I start from individuals who come to me with specific questions in a specific context of a specific loss. I create something unique for that person. But my motivation is actually the opposite of increasing individualization, namely the current lack of community-building and extreme privatization of sadness. The collective is extremely important to guide somebody through a process. Early on in that process, I ask people to invite others to their rituals. They are often taken aback because they think that they can simply conduct the ritual with me. People do not want to involve others in their sadness, they prefer to go through it completely alone. The idea that they might have to ask others to take a whole day off especially for them is very difficult. The rhythm of a ritual does not match the rhythm of our times. That is in part because rituals date from a time in which the pace of life was much slower.

How do you involve art in your rituals?

Artists are the portrayers of transformation. During the second conversation, I ask my clients to bring objects that are related to whatever they are saying goodbye to. Visual artists help me to explore how an object can be transformed and adopt a different role. By transforming not only the person but also a related object, the process becomes lighter and more comprehensible. For example, I once made a ritual for a woman who had undergone a double mastectomy. I asked Naomi Kerkhove, an artist who makes beautiful objects with her sewing machine, to sew a text onto white linen. At the end of the ritual, the embroidered fabric was hung around the woman's shoulder like a kind of pageant ribbon. After her operation, the woman had rolled up the ribbon and put it on her hospital cupboard like a bandage. In that moment, it symbolized her wounded period. When I later visited her at home for a follow-up conversation, the ribbon was displayed on the wall as an artwork. Just like herself, the ribbon's meaning had been transformed.

In this sense, rituals are artistic, but they are not art as such. They are theatrical, but they are not theatre. They aren't parodies because authenticity is extremely important, you must also be in touch with yourself very closely during a ritual. That is how rituals have a therapeutic effect without being therapy as such. Rituals combine many different disciplines. In my project *OPEN ENDING* at the KASK, for example, I combine various disciplines to explore the role of space and architecture during rituals.

Where does our urge and eternal search for meaning come from?

'*Today is a wonderful day to die.*' These are the words of Uller Gscheidl, an alternative funeral director from Berlin. There are only two days in life in which you can do nothing: yesterday and tomorrow. And therefore, there is only today. My work in *Beyond The Spoken* is a tribute to life and all the meaning that we can have and be in life. In other words, to *live* life.

25/10: OPENING NIGHT - OUR DAILY DEATH

BARBARA RAES & KATLEEN VAN LANGENDONCK *Beyond The Spoken*
discussion • in English

nl/ Onze samenleving is al enkele decennia gederitualiseerd. In het overgangsritueel bij de dood toont die crisis zich het scherpst: we hebben en krijgen geen tijd om te rouwen en missen de tools om het rouwproces vorm te geven. Dat vandaag zoveel mensen uiteindelijk crashen komt vaak door de onverwerkte, niet-erkende 'kleine begrafeningen' van het leven. Zorgt het co-creëren van nieuwe rituelen voor meer sociale cohesie in deze geïndividualiseerde, seculiere maatschappij? Barbara Raes gaat in gesprek met Katleen Van Langendonck (artistieke directie Kaaitheater) over de grote nood aan nieuwe rituelen in een samenleving in transitie.

- Barbara Raes onderzoekt de ontwikkeling van nieuwe ruimtes voor afscheidsrituelen bij het KASK. Met haar organisatie *Beyond the Spoken* landt ze van oktober tot januari in de Europalia-expo *Ancestors and Rituals* in Bozar (over de Indonesische cultus van voorouders). Wat is de betekenis van rituelen vandaag?

en/ Our society has been deritualized over the past few decades. This crisis comes most sharply into focus with transition rituals surrounding death: we have and are not allowed any time to grieve and we lack the tools to contextualize the mourning process. The fact that so many people eventually crash is often due to unprocessed, unrecognized 'little funerals' of life. Will the co-creation of new rituals ensure more social cohesion in this individualised, secular society? Barbara Raes sits down with Katleen Van Langendonck (artistic director Kaaitheater) to discuss the great need for new rituals in a society in flux.

- Barbara Raes researches the development of new spaces for death rituals at the KASK. From October to January, she is coming to the Europalia exhibition *Ancestors and Rituals* at Bozar (about the Indonesian ancestor cult) with her organization *Beyond the Spoken*. What is the significance of rituals today?

VALENTINE KEMPYNCK *Banksje/Little Bench*
lecture performance • in English

nl/ Twee bakstenen, een ladder en cement: dat zijn de basisingrediënten van een Banksje. Om daken beter bestand te maken tegen storm en wind – en als herinnering aan overleden familieleden – plaatste men aan de Frans-Vlaamse grens bakstenen in de nokpan. Kunstenaar Valentine Kempynck wil deze traditie in ere herstellen en er een nieuwe invulling aan geven – één waarin traditie, handeling en zingeving rond de dood samenkomen. Nu geeft ze een lezing, in de zomer (21/06) kun je samen met haar een Banksje maken.

en/ Two bricks, a ladder and cement: these are the basic ingredients for a Little Bench. To reinforce roofs against storms and wind – and as a commemoration of deceased family members – people put bricks in ridge-tiles on the French-Flemish border. Artist Valentine Kempynck seeks to reinstate this tradition and to provide it with new content, bringing together tradition, actions, and meaning. She is now giving a lecture, and in the summer (21/06) you can build a Little Bench with her.

JORGE LEÓN Still Standing: On A Piece in Progress
lecture • in English

nl/ Een internationale beweging van filosofen en wetenschappers stelt dat de dood een ziekte is die we o.a. met technologie kunnen overwinnen. Welke implicaties heeft deze utopie van het transhumanisme voor onze samenleving, ons denken, en kunst? Als elk deel van een menselijk lichaam kan (en zal) vervangen worden, wat is dan nog zijn waarde? Met een installatie die het midden houdt tussen tentoonstelling en performance, bevragen Jorge León en gasten van TOPAZ percepties van eigenheid, zingeving, gemeenschapsgevoel, kunstbeleving, dood en leven – en de grens ertussen.

- Cineast Jorge León presenteerde in het Kaaitheter al de film *Before We Go*, ook in samenwerking met TOPAZ.

Still Standing wordt in opdracht gerealiseerd van IN/FINITY met de steun van Rosas, Wiels, Damaged Goods, Orfit, Workspace Brussels en Kaaitheter. Het project staat volgend seizoen in het Kaaitheter.

en/ An international movement of philosophers and scientists claims that death is an illness that can be conquered with, among other things, technology. What are the implications of this transhumanist utopia for our society, our thought, and art? If every part of a human body can (and will) be replaced, does it have any value? With guests from TOPAZ, he questions perceptions of individuality, meaning, a sense of community, the experience of art, death and life, and the dividing line between them. Now he gives a lecture about creating the installation that combines exhibition and performance.

- Filmmaker Jorge León previously presented the film *Before We Go* at Kaaitheter, likewise in cooperation with TOPAZ.

Still Standing is commissioned by IN/FINITY and is realized with the support of Rosas, Wiels, Damaged Goods, Orfit, Workspace Brussels and Kaaitheter. Next season, this project will be part of the Kaaitheter programme.

26/10 TOPAZ IN/FINITY

nl/ Het eerste dagcentrum voor supportieve en palliatieve zorg TOPAZ (VUB) (opgericht door Wim Distelmans) biedt ondersteuning aan patiënten met een ongeneeslijke ziekte en aan hun naastbestaanden. Het Kaaitheater zet mee de schouders onder hun driejarig artistiek-participatief project *IN/FINITY*, waarbij kunstenaars en de gasten/patiënten van het centrum in dialoog treden rond het thema (on)eindigheid. Het is niet ondenkbaar dat sommige deelnemers het artistieke eindresultaat nooit zullen zien. In een mix van toonmomenten en gesprekken krijg je een inkijk in dat werkproces, halfweg.

De kunstenaars gaan op het einde van de avond het gesprek aan met wetenschappers én elkaar over transhumanisme, het belang van aanraking in kunst en zorg, het effect van ademhaling op welzijn, en de kracht van verbeelding in een ziekteproces.

17:00 > 19:40 **EMI KODAMA** It Begins At The Tip Of Your Pencil
performance • telkens iedere 20 min. • reservatie vanaf 16:00 aan de kassa • in het Engels

Aan de hand van blind tekenen en de kracht van een eenvoudig verhaal nodigt Emi Kodama je tijdens een one-on-one performance uit voor een reis in de verbeelding. De Canadese verkent het dagdagelijkse via korte verhalen die vorm krijgen in performances, installaties, video, geluid, fotografie en tekeningen.

17:00 > 17:50 **MIKE SCHMID/ICTUS** Breathcore
performance • 50 min. • language no problem

Een *Breathcore* is een koor zonder dirigent of partituur dat via ademhalen – de klank, de vibraties, de tactiliteit – verschillende manieren van collectiviteit verkent. De performers laten hun ademhaling resoneren en creëren zo een nevelig veld van ademhalingslandschappen.

18:00 > 19:00 **JORGE LEÓN & TOPAZ** AND?
book presentation • in het Nederlands

Een goed portret van iemand maken, is een manier om hem thuis te brengen. Of dat nu geschreven, gefotografeerd of geschilderd is. Twaalf gasten van TOPAZ gingen aan de slag met hun zelfbeeld. Schrijvers Rudi Bekaert, Julie Rodeyns en Anna Luyten tekenden de portretten op. Het boek wordt voorgesteld door Vlaams minister van Cultuur Sven Gatz, Jorge León, prof Wim Distelmans, Prof. Caroline Pauwels (rector VUB), prof. Marc Noppen (CEO UZ VUB Jette) en de (artistieke) medewerkers, gasten en vrijwilligers van TOPAZ.

19:30 **VERA TUSSING TRY OUT:** Staging Encounters - Tactile Quartet
try out • reservatie vanaf 16:00 aan de kassa • language no problem

Vera Tussings focust al langer op de magie die in beweging en aanraking verhuld zit. Samen met haar team nodigt ze de gasten van TOPAZ uit om te praten over en te experimenteren met de manieren waarop je een publiek kunt binnenloodsen in een theatrale ervaring. Nu presenteert ze verschillende fragmenten van dat proces.

20:30 **RUDI MEULEMANS** Om Niet Te Gronde Te Gaan.
Persoonlijke Notities Bij IN/FINITY
lezing in het Nederlands • panelgesprek in het Engels

Om niet te gronde te gaan is een lezing van Rudi Meulemans. Deze lezing wordt gevolgd door een panelgesprek met Jorge León, Rudi Meulemans, Emi Kodama, Vera Tussing, Michael Schmid en prof. Free De Backer (moderator).

en/ The first outpatients' clinic for supportive and palliative care TOPAZ (VUB) (founded by Wim Distelmans) offers support to patients with incurable disease and their loved ones. The Kaaithheater is supporting their three-year artistic-participative project *IN/FINITY*, in which artists and the guests/patients at the centre engage in dialogue on the theme of (in)finity. It is not unthinkable that some of the participants will never see the artistic end result. You will see a glimpse of their method and process, half way through.

To close the evening, the artists will debate scientists and one another about transhumanism, the importance of touch in art and caregiving, the effect of breathing on wellbeing, and the power of the imagination when ill. In a mix of exhibitions and discussions.

17:00 > 19:40 **EMI KODAMA** It Begins At The Tip Of Your Pencil
performance • starts every 20 min. • book your ticket on 16h at the box office • in English

Using blind drawings and the power of a simple story, Emi Kodama's performance invites you to a trip around your imagination. The Canadian artist explores the everyday through short stories that are depicted in performances, installations, video, sound, photography and drawings.

17:00 > 17:50 **MIKE SCHMID/ICTUS** Breathcore
performance • 50 min. • language no problem

A Breathcore is a choir that sings without a conductor or score, and which explores various forms of collectiveness through breathing – the sound, the vibration, the tactility. The performers' breathing resonates and creates a hazy field of breathing landscapes.

18:00 > 19:00 **JORGE LEÓN & TOPAZ** AND?
book presentation • in Dutch

Making a good portrait of someone is a way of bringing them home, whether it be in written, photographic or painted form. Twelve TOPAZ guests explore their self-image. The book will be presented by Flemish Minister for Culture Sven Gatz, Jorge León, Prof Wim Distelmans, Prof. Caroline Pauwels (rector VUB), Prof. Marc Noppen (CEO UZ VUB Jette) and the (artistic) collaborators, guests and volunteers at TOPAZ.

19:30 **VERA TUSSING** TRY OUT: Staging Encounters - Tactile Quartet
try out • book your ticket on 16h at the box office • language no problem

Much of Vera Tussing's work has focused on the magic hidden in movement and touch. She and her team invite the guests of TOPAZ to discuss and experiment around modes of situating the audience within a theatrical experience. She will be sharing excerpts from these processes.

20:30 **RUDI MEULEMANS** Om Niet Te Gronde Te Gaan. Personal Notes To IN/FINITY
lecture in Dutch • discussion in English

This lecture by Rudi Meulemans is followed by a panel discussion with Jorge León, Rudi Meulemans, Emi Kodama, Vera Tussing, Michael Schmid, prof. Free De Backer (moderator).

ROBERT STEIJN Walk into Nothingness

ritual • 25>27/10 – 18:00 • 2h • in Dutch and English

nl/ Wat gebeurt er als je je inbeeldt dat de wereld ook zonder jou voortdendert?

Hoe ervaar je de stad, de auto's, de passanten, de winkels en groeiende bomen, als je zelf steeds stiller wordt?

In boeddhistische kloosters leert men via meditatie het leven te beschouwen vanuit de eigen sterfelijkheid. Robert Steijn heeft deze meditatieoefening tot een ritueel gemaakt. Samen wandel je de stad in, alsof het de laatste keer is dat je die wandeling maakt. Daarna volgt een mentaal afscheid van het lichaam, zonder je verder emotioneel te identificeren met de tijdelijkheid van het bestaan. Het ritueel werkt volgens een precies uitgevoerd protocol van handelingen. Het resultaat is non-dramatisch, rustgevend en meditatief. Een tweede inspiratiebron is de gevederde slang Quetzalcoatl. Robert Steijn onderzoekt de cultus van deze Azteekse god al enkele jaren in Mexico-City.

- Choreograaf en performer Robert Steijn creëert sinds vijf jaar intieme choreografische duetten, o.a. samen met Ricardo Rubio en Angela Schubot. Hij stond eerder in het Kaaiheater als maker bij Frans Poelstra, en als performer bij Maria Hassabi. Als medeorganisator van het kunstenaarstreffen *facing the smell of death* onderzoekt hij hoe kunst zich kan verhouden tot het aanhoudende geweld in de Mexicaanse samenleving.

en/ What happens when you imagine that the world will simply continue without you?

How do you experience the city, the cars, passers-by, shops and growing trees when you yourself become increasingly still?

In Buddhist monasteries, people learn through meditation to look at life from the perspective of their own mortality. Robert Steijn has turned this meditative practice into a ritual. Together, you will walk around the city, as though you were taking this walk for the last time. This is followed by a mental departure from your body, without any further emotional identification with the transience of existence. The ritual occurs according to a precisely executed series of movements. The result is non-dramatic, restful and meditative. The second source of inspiration is the feathered snake Quetzalcoatl. Robert Steijn has spent several years researching the cult of this Aztec god in Mexico-City.

- Choreographer and performer Robert Steijn has been making intimate choreographic duets for the past five years. He has collaborated with artists such as Ricardo Rubio and Angela Schubot. As a creator, he has appeared at Kaaitheater with Frans Poelstra, and as a performer with Maria Hassabi. As the co-organizer of the artists' encounter *facing the smell of death*, he explores how art can relate to the persistent violence in Mexican society.

CLAIRE CROIZÉ & ETIENNE GUILLOTEAU/ECCE Mer-

Kaaitheater • dance • 27/10 – 20:30 • 80 min.

nl/ In hun nieuwste creatie reiken Claire Croizé en Etienne Guilloteau naar de einder. Vijf dansers en vijf muzikanten brengen een meerstemmig stuk van zang en dans, gebouwd rond 15e- en 16e-eeuwse polyfonieën over dood, verdriet en pijn. Toch blijft er ruimte voor lichtheid en vreugde. Want naast het onbekende en het mysterieuze, is sterven net zo goed een triviale en 'doordeweekse' gebeurtenis. Van bij je geboorte zet het sterven zich in als een continue beweging: het leven in vrije val. Net door die dood te erkennen, willen Croizé en Guilloteau dat leven voluit vieren.

- De vluchtigheid van ons bestaan is een vitaal element in het werk van Claire Croizé en Etienne Guilloteau. Ze stonden eerder al individueel en als duo in het Kaaitheater met voorstellingen als *Synopsis of a Battle* (2013), *Feu* (2015) en *EVOL* (2016). Voor *Mer-* werken ze samen met het Pluto ensemble o.l.v. Marnix De Cat, dat voornamelijk polyfonie vanuit de Renaissance en Barok zingt maar ook bruggen legt naar nieuwe muziek.

en/ In their new creation, Claire Croizé and Etienne Guilloteau reach towards the horizon. Five dancers and five musicians perform a polyphonic piece of singing and dance, composed around 15th- and 16th-century polyphonies about death, sadness and pain. Nevertheless, there is also space for lightness and joy. Indeed, in addition to being unknown and mysterious, dying is a banal and 'everyday' event. From the moment you are born, death is constantly approaching: life in freefall. By acknowledging death, Croizé and Guilloteau aim to celebrate life to the full.

- The transience of our existence is a vital element in the work of Claire Croizé and Etienne Guilloteau. They have performed both individually and as a pair at the Kaaitheater before, with productions like *Synopsis of a Battle* (2013), *Feu* (2015) and *EVOL* (2016). For *Mer-*, they are collaborating with the Pluto ensemble conducted by Marnix De Cat, which specializes in Renaissance and Baroque polyphony, but also connects it with new music.

EXTRA 7PM THOMAS QUARTIER

Performing Death. Rituals and Spirituality of Human Finitude

Kaaitheater • talk • 19:00 • in English

Hoe kunnen we omgaan met eindigheid? Door met de dood te leven. Hoe kan dat? Door die dood te belichamen. Tijdens deze lezing legt Thomas Quartier – benedictijnse monnik en professor Liturgische en Monastieke Spiritualiteit aan KU Leuven – een ritualistische link tussen leven en dood, met behulp van muziek, belichaming en transcendentie.

en/ How can we deal with finitude? By living with death. How can that be real? By performing death. In this lecture Thomas Quartier – a Benedictine monk and professor for Ritual and Monastic Studies at KU Leuven – ritually links life and death by reflecting on music, embodiment and transcendence.

RE:RITE WE:SLEEP

Explore the power of sleep – in a time in which we could as well be awake 24 hours a day.

David Weber-Krebs **THE GUARDIANS OF SLEEP**

What happens exactly when we fall asleep? What is it like to be watching other people fall asleep?

Kaaistudio's • 15>16/12

Isabella Gresser & Byung-Chul Han **FATIGUE SOCIETY**

This essay film encircles the phenomenon of fatigue and its associated symptoms in our capitalistic societies.

Kaaistudio's • 18/12

Valentine Kempynck & Rachid Laachir **WINTER SLEEP**

Valentine Kempynck invites you to a brainstorm session about contemporary forms of hibernation.

Kaaistudio's • 21/12

Patrícia Portela **PARASOMNIA**

Portela invites you in an installation where you are enticed to fall asleep – or perhaps to wake up

Kaaistudio's • 19>21/12

The Monastery **A-LIFE**

The urban monks guides you from autumn to winter during a ritual day.

Kaaistudio's • 21/12

Nathalie Pattyn **LIGHT & DARK**

Nathalie Pattyn researches the influence of light and dark on the quality of sleep.

Kaaistudio's • 21/12

credits

JORGE LEÓN Still Standing + Book Presentation AND?

coproduction Present Perfect

Still Standing is commissioned by IN/FINITY with the support of Rosas, Wiels, Damaged Goods, Orfit, Workspace Brussels and Kaaitheater.

EMI KODAMA It Begins At The Tip Of Your Pencil

text and performance Emi Kodama | **met de steun van** Workspace Brussels

VERA TUSSING Staging Encounters: Tactile Quartet

direction Vera Tussing | **collaboration with** Clara Levy | **musical team for the IN-FINITY try out** David Dupouy, Esther Singier, Dorelle Sluchin & Clara Levy | **research supported by** IN-FINITY (Topaz), Traject Grant | **try out presentation at** Vrijstaat O & De Werf Kaap | **musical excerpts** B. Britten (1913-1976) : Simple Symphony op.4, Pizzicato Polka (1934), W.A Mozart (1756-1791) : Divertimento in D Major K. 136, Allegro (1772), B.Smetana (1824-1884) : String Quartet n.1 Un E minor "From my life", Allegro Vivo Appassionato (1876) | **musicians involved in research** Ruben Martinez Orio, Clara Levy, Sinouhé Gilot, Hugo Boulanger, David Dupouy | **pictures by** Arber Sefa

ROBERT STEIJN Walk into Nothingness

thanks to Yyoga

